

Ю.Г. Сербінов, ст. гр. ПМ-09-Г1
Науковий керівник: Г.М. Бевз,
к.психол.н., доцент Інституту
менеджменту та психології ДВНЗ
«УМО» НАПН України

ЧИННИКИ ПРИХОВАНОЇ МОТИВАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ СИСТЕМИ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Анотація. У статті аналізується психологічна готовність студентів (з неспсихологічною базовою освітою) до здобуття професії практичного психолога. Ця проблема є актуальною для професійної діяльності практичних психологів, а також неоднозначність розуміння явища приходу спеціалістів з базовою неспсихологічною освітою в сферу здобуття знань з практичної психології.

Ключові слова: мотивація, психологічна готовність, професійна культура, психологічна просвіта.

Аннотация. Квалификационная работа посвящена выявлению факторов скрытой мотивации психологической готовности студентов системы второго высшего образования к профессии практического психолога.

В работе на основе теоретического осмысления проблемы психологической готовности к профессиональной деятельности в сфере практической психологии определен инструментарий и разработан дизайн исследования. Идентифицированы мотивационные факторы психологической готовности к приобретению второго высшего образования в сфере практической психологии. Исследованы факторы скрытой мотивации психологической готовности взрослых в освоении второй профессии в сфере практической психологии. Осуществлен анализ социально-психологических условий профессионального развития будущих психологов в процессе получения второго высшего образования.

Ключевые слова: мотивация, психологическая готовность, профессиональная культура, психологическое просвещение.

Abstract. Qualification work is dedicated to revealing hidden motivating factors of psychological readiness of students of the second higher education to the profession of practical psychologist.

The study based on theoretical understanding of the problem of psychological readiness for the professional activities in the field of practical psychology. At the work was defined tools and developed the study design. Motivational factors of psychological preparedness for entry into the second higher education in the field of Applied Psychology were characterised. The factors of motivation hidden psychological readiness to adults learning a second career in the field of practical psychology were examined. The analysis of social and psychological conditions of the professional development of future psychologists in the process of getting the second higher education was proposed.

Keywords: motivation, psychological readiness, professional culture, psychological education.

Постановка проблеми. Цілий потік наукових та публіцистичних публікацій, що з'явилися за останні роки, свідчать, що вітчизняна психологія

невпізнанно змінилася. З'явилося соціальне замовлення та широкий попит на психологічні послуги, індивідуальне консультування та психотерапію, тренінги та супровід навчального процесу. Дуже швидко почала розвинути мережа психологічних служб в різних відомствах, в тому числі і в освітянській сфері. Професія «психолог-практик» стала набувати характеристик масовості. Виникла потреба в кваліфікованих спеціалістах в сфері практичної психології. Якщо в перші роки постсоціалістичного простору більшість психологів-практиків складали спеціалісти з університетською освітою, то в подальшому в психологію розпочався шквальный прихід представників різних професій. Активний початок процесу народження вітчизняної практичної психології не лише викликав хвилю ентузіазму і зацікавленості з боку фахівців, але й оголив суттєві проблеми нашої науки, серед яких найскладнішою і найважливішою слід вважати невизначеність теоретичного підґрунтя психологічної практики.

Популярність психологічних знань та швидкий потік бажаючих отримати знання в сфері практичної психології зумовили потребу в перепідготовці спеціалістів та розширення можливостей для дорослих людей отримати другу вищу освіту в сфері практичної психології. Наразі дана тенденція поставила під сумнів збереження «культурного коду» психологічної науки. Зв'язок між академічною психологічною наукою та практичною все ще залишає бажати кращого. Водночас в виступах на науково-практичних конференціях науковці відмічають, що академічні вузи не в змозі дати своїм випускникам достатньо практичних навичок, необхідних для кваліфікованої психологічної практичної роботи і зупиняються лише на здобутті теоретичних знань без практичного освоєння професії психолога. Можна сказати, що стан справ в психологічній науці вчені сьогодні оцінюють як кризу, в якій можна виділити три напрямки:

1. загальну кризу раціоналізму;
2. функціональну кризу науки;

3. кризу традиційної (позитивістської) моделі отримання знань, що найяскравіше проявляється в когнітивній сфері як криза психологічних знань та традиційних способів їх отримання.

Симптомами кризи можна визначити за наступники показниками:

1. відсутність єдиного стійкого наукового простору;
2. багатоаспектність альтернативних моделей розуміння та вивчення психологічних явищ;

3. конкуренція зі сторони паранауки та виникнення між психологічною наукою та парапсихологією межових сфер знань.

Питання формування професіоналізму в сфері практичної психології, а також неоднозначність розуміння явища приходу спеціалістів з базовою непсихологічною освітою в сферу здобуття знань з практичної психології, виступає як актуальне.

Саме тому в основу нашого дослідження було покладено припущення про те, що чинниками прихованої мотивація готовності студентів до здобуття професії психолога будуть слугувати мотиви афіліації, внутрішньо-орієнтовані інтенції щодо особистісного зростання та самореалізації а також задоволення пізнавальних потреб щодо подолання складних життєвих ситуацій (власне-особистісних, соціально зорієнтованих чи клієнтських).

Мета дослідження: встановлення чинників, які зумовлюють потік студентів, які мають різну базову освіту, в напрямку набуття готовності до діяльності в сфері практичної психології.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У *вступі* обґрунтовується актуальність теми дослідження, формулюється мета і завдання, об'єкт і предмет, визначається методологічна основа і конкретні методи, наукова новизна роботи, окреслюється теоретична й практична цінність отриманих результатів.

У *першому розділі* «Дослідження мотиваційної готовності студентів другої вищої освіти до професії практичного психолога» описано процедуру

дослідження, виявлено особливості мотиваційної сфери студентів та досліджено специфіку неусвідомлених мотиваційних чинників психологічної готовності здобуття професії практичного психолога у здобувачів другої вищої освіти.

У підрозділі 1.1. надано соціальну характеристику вибірки та описано процедуру і методику дослідження.

Зокрема, загальна вибірка нараховувала 55 респондентів (45 жінок, 10 чоловіків). Вибірка складалась із респондентів, які здобувають другу вищу освіту, наразі, в сфері психології. Віковий діапазон респондентів коливається між 23 та 54 роками. За віковими показниками 80% респондентів, згідно з інтенціональною теорією Ш.Бюллер, знаходиться в третій фазі життєвого циклу (25 – 45 років), яка є періодом постановки чітких цілей, що дозволяє досягнути стабільності в професійній та особистісній сфері життя. 15 % респондентів знаходяться в четвертій фазі (45 – 65 років), коли людина переосмислює своє життя та переглядає його цінності, усвідомлюючи глибину своїх минулих очікувань та їх реалізацію. Рішення в цьому періоді життя приймаються в основному в ракурсі переосмислення минулих подій та стилю життя.

Дослідження проводилось в два етапи. На першому етапі було проведено анкетування, метою якого було визначити декларовані мотиви здобуття другої освіти в сфері практичної психології, а також виявити загальні тенденції щодо сприймання студентами майбутньої професії психолога. В першій частині дослідження взяли участь 55 студентів.

Із сукупної вибірки в другій частині дослідження дали згоду взяти участь 21 респондент. Дана частина дослідження була спрямована на встановлення прихованих мотиваційних чинників щодо готовності дорослих до набуття професійної кваліфікації практичного психолога, як другої освіти. Мотивацією цієї групи респондентів до участі в дослідженні був їхній професійний інтерес, як майбутніх психологів, відносно самої процедури

психологічного дослідження а також стосовно задоволення свого прагнення до самопізнання.

Для досягнення поставлених задач нами була використана комплексна методика І. Л. Соломіна «Психосемантична діагностика прихованої мотивації» (ПДСМ), яка поєднує у собі три модифіковані варіанти наступних методик дослідження: метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда, техніка репертуарних решіток Дж.Келлі та кольоровий тест відношень А.Еткінда. Отримані результати трьох методик співставлялися та порівнюються між собою. Для обробки отриманих даних була застосована, як описова статистика, так і методи математичної обробки, як-то: кореляційний, факторний та кластерний аналіз, а також описовий аналіз кореляційних плеяд.

У підрозділі 1.2. визначено особливості мотиваційної динаміки щодо здобуття професії практичного психолога у студентів другої вищої освіти.

Дослідження показало, що уявлення респондентів про професійне самовизначення в сфері практичної психології змінюються в процесі здобуття другої освіти, що можна зафіксувати навіть впродовж першого року навчання. Так респонденти вказали, що прийняте ними рішення щодо набуття другої професії в сфері практичної психології на початку було зумовлено наступними чинниками: «бажання розібратися у собі» – 52%; «службові обов'язки вимагають наявності психологічних знань» – 29%; «цікава наука» – 9%; «прагнення стати професіоналом в сфері практичної психології» – 10%.

Декларовані мотиви респондентів вказують на те, що домінуючою мотивацією виступають особистісні та професійні чинники. Орієнтуючись на можливість отримання психологічних знань шляхом набуття другої освіти респонденти, попервах, все ж таки не виказують чіткого бажання повністю змінити свою професію на професію практичного психолога. В основному (окрім 10%) респондентів говорять про те, що вони прагнуть поєднати набуті психологічні знання з можливістю їх застосування в сфері своєї актуальної

діяльності. Однак в процесі навчання і, особливо, після прослуховування курсів практичного спрямування, студенти відмітили, що вони все більше починають задумуватися над можливістю власної практики.

Таким чином дослідження показало, що в процесі першого року навчання перш за все відбуваються зміни соціального статусу респондентів, які набувають ще одну соціальну роль – студента другої освіти в сфері практичної психології.

Дослідження показало, що накопичення знань з психологічних дисциплін зумовлює актуалізацію конфліктної складової, яка трансформує процеси взаємодії між респондентами і членами їх найближчого оточення (сім'я, робота, друзі), посилюючи долю розчарування на предмет соціальних очікувань від професії психолога.

У підрозділі 1.3. проаналізовано неусвідомлені мотиваційні чинники психологічної готовності до здобуття професії практичного психолога у здобувачів другої вищої освіти.

Для оцінки різних видів діяльності із стандартного набору методики Соломіна І.Л. ми обрали ті, які є типовими для більшості людей і такі, що вказують на специфіку обраного предмету дослідження. Узагальнюючі назви чотирьох кластерів (1- «Я і професія практичного психолога»; 2 – Перехід до майбутніх змін щодо професії; 3 - «Освіта, як умова набуття нового професійного статусу»; 4 – «Джерело стресу») вказують на уявлення респондентів про процес та умови опанування другою вищою освітою і неупереджено фіксують їх ставлення щодо власного вибору, що оцінюється, переважно, в контексті саме професійного самовизначення.

Виходячи із зробленого аналізу ми можемо сказати, що отримані експериментальні дані свідчать про те, що студенти мають усвідомлену мотивацію до здобуття психологічних знань другої освіти і проявляють для цього необхідну активність. Хоча здобуття професіоналізму в даній сфері знань, як показує четвертий фактор, знаходиться в нестійкій залежності від підтримки інтересу до нової професії, детермінованої внутрішньо чи

зовнішньо. Дослідження також зафіксувало вплив досвіду на процес здобуття психологічних знань студентами, що здобувають другу базову освіту.

Аналіз даних семантичного диференціала вказав на значимість для респондентів отримання другої психологічної освіти та на обумовленість цього вибору попереднім досвідом респондентів та їх життєвими розумінням професії психолога. Дослідження підтвердило гіпотезу, що здобуття другої, психологічної, освіти є напрямком самореалізації респондентів, в рамках якого психологічні «знання» вбачаються умовою підвищення соціального статусу «майбутнє», а в подальшому – засобом матеріального забезпечення.

Використання в дослідженні третьої складової – методики репертуарних решіток виявилось дещо недоцільним, оскільки дослідження проводилось в період екзаменаційної сесії, яка сама по собі підвищує стресовий рівень у респондентів. В результаті ми були вимушені виключити певну кількість ситуацій, які були присутні в анкеті, за рахунок оцінювання однаковими оцінками станів та ситуацій в цілому, які можуть бути притаманні заявленим ситуаціям, однаковими оцінками. Це призвело до нульової дисперсії та неможливості вирахувати коефіцієнти кореляції між цими ситуаціями. Але й в такому випадку, методика репертуарних решіток дозволила нам прояснити і підтвердити раніше виявлені проблематичні для студентів ситуації.

У *другому розділі* кваліфікаційної роботи «Психологічна культура як основа професійного самовизначення в сфері практичної психології» визначено специфіку формування психологічної культури психолога засобами психологічної просвіти та проаналізовано професійних пропозицій в сфері практичної психології та ставлення до них студентів.

У підрозділі 2.1. охарактеризовано особливості формування психологічної культури засобом психологічної просвіти.

Зокрема, у широкому значенні просвітницьку діяльність (психологічну просвіту) можна визначити як діяльність, спрямовану на формування психологічної культури.

Наразі, психологічна культура має бути обов'язковою складовою професійної культури перш за все працівників соціальної сфери. Актуальні сучасні вимоги наголошують, що психологічна культура має стати обов'язковим елементом професійної свідомості та самосвідомості усіх фахівців. Проте наявність такого виду культури необхідна і для оптимізації сімейних стосунків, різних видів неділового спілкування, вирішення особистісних проблем у різних вікових категорій населення. Це, з одного боку, обумовлено ускладненням людського життя та діяльності, а з іншого — прагненням людини до самовдосконалення, гармонізації стосунків з іншими людьми, зі світом в цілому. Загалом формування психологічної культури є одним із «стартових» завдань практичних психологів, оскільки його вирішення може позитивно впливати як на життєдіяльність населення, його рівень самоусвідомлення та здатності до розуміння себе та інших, так і на роботу психологів.

У підрозділі 2.2. проаналізовано професійні пропозиції в сфері практичної психології та виявлено ставлення до них студентів.

Професійного становлення майбутніх психологів відбувається в рамках професійної підготовки у ВНЗ і є доволі складним процесом, що потребує врахування специфіки студентського віку як важливої стадії особистісного розвитку, виявлення сутності етапів та детермінуючих факторів становлення професіонала у сфері психології, визначення ролі і місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних особливостей у формуванні професійно важливих якостей спеціаліста, а також оптимізації умов здійснення успішного професійного розвитку.

На нашу думку, навчальний процес у ВНЗ повинен орієнтуватись на використання ряду психологічних засобів активізації професійного становлення студентів у формах як цілеспрямованого застосування

психодіагностики професійно важливих якостей, консультування, так і соціально-психологічних тренінгів (СПТ) професійного і особистісного зростання, спрямованих на активізацію відповідних структур в особистості майбутнього спеціаліста. Участь у тренінгових групах дозволить студентству оволодіти системою відповідних психологічних знань, сприятиме зростанню самопізнання учасників та здатності до позитивного самоствердження до себе і життя, стимулюватиме розвиток здатності аналізувати власну поведінку з метою допомоги собі й іншим у досягненні більш ефективних міжособистісних взаємин.

В підрозділі виявлено ті форми та методи професійного навчання, які оцінюються студентами та фахівцями як перспективні та ефективні щодо професійного становлення в сфері практичної психології. Методами дослідження було: 1) опитування респондентів – здобувачів освіти практичного психолога на предмет пріоритетності тих чи інших методів та форм навчання; 2) експертна оцінка викладачами стану сучасних методів навчання в контексті професії практичного психолога.

Таким чином ця частина дослідницької роботи була спрямована на порівняння дорослих щодо пріоритетності мотиваційних виборів вчання актуальних методів та форм професійного розвитку дорослих в процесі опанування ними психологічною освітою та ставлення до них студентів згідно форми навчання та вікових показників.

В контексті вищезазначеного дослідження нами також був проведений порівняльний аналіз даних опитування студентів стаціонарної форми навчання, де переважно навчаються молоді люди після завершення загальної освіти, і здобувачів другої вищої освіти, які мають вже досвід праці в рамках попередньої професії, є економічно самостійними, переважно перебувають у шлюбі і мають дітей. Ми прагнули також встановити відмінності щодо корисності певних видів професійної підтримки відносно віку та життєвого досвіду респондентів.

Методом опитування було встановлено, що на терені міста Києві представлено широке коло пропозицій для ознайомлення із різними формами та методами практичної психології. Дослідження показало, що переважно здобувачі другої освіти зацікавлені в отриманні спеціалізації в одній із набраних шкіл.

Виявилося, що студенти переважно зацікавлені у особистій участі в демонстраційних майстернях, які вони можуть відвідати під час практичних конференцій та масових заходах психологічного спрямування.

Дослідження показало, що респонденти, які здобувають другу освіту переважно налаштовані на діалогічну форму отримання знань, а студенти стаціонарного відділення ще тяжіють до традиційної форми навчання, яка є традиційною для шкільного періоду навчання і передбачає трансляцію знань від викладача до учня. Експертна оцінка стану навчального процесу засвідчила, що традиційний спосіб трансляції знань не є ефективною для будь-якої вікової категорії.

Аналіз можливостей практичного застосування знань у процесі опанування психологічною освітою виявив, що такими сферами є Центри соціальних служб для молоді, клінічні лікарні, громадські організації, які надають можливість для стажування та волонтерської діяльності. Було виявлено, що ні студенти, ні здобувачі другої освіти переважно не виявляють бажання стати учасником перерахованих видів праці.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження дало можливість системно розв'язати актуальне науково-практичне завдання, досягти поставленої мети та зробити наступні висновки:

1. Динаміка мотивації студентів, які прийшли здобувати другу вищу освіту, засвідчує позитивні зміни в напрямку формування професійної позиції в сфері практичної психології та розвіювання попередньо сформованих міфів. Дослідженням було доведено значимість для

респондентів отримання другої психологічної освіти, високий рівень усвідомлення рішення, щодо вибору другої професії та на обумовленість цього вибору попереднім досвідом респондентів та їх життєвим розумінням професії психолога.

2. Дослідження підтвердило гіпотезу, що здобуття другої, психологічної, освіти є напрямком самореалізації респондентів, в рамках якого психологічні «знання» вбачаються умовою підвищення соціального статусу «майбутнє», а в подальшому – засобом матеріального забезпечення («матеріальне благополуччя», «професія»)

3. Поряд із встановленим у респондентів свідомим прагненням до знань у них чітко проглядаються неузгодженості в сприйманні шляхів набуття спеціальності, окрім єдиного і доступного для них шляху – це традиційно лекційного засобу отримання знань. Конфліктні моменти щодо процесу реалізації освітніх намірів респондентів, що можна побачити при співвіднесенні показників за двома факторами «Цінність» та «Активність»: бажання здобуття психологічної освіти не має прямих значимих зв'язків із сферою реалізації в майбутній професійній діяльності.

4. Чинники професійної мотивації, які попервах недостатньо усвідомлювалися здобувачами другої вищої освіти, виявилися такими, які потребують роботи по усвідомленню та певних методів викладання, які б передбачали діалогічні методи роботи, які надавали більше простору для активності студентів в тому числі і щодо усвідомлення власної мотивації. Детермінуюча роль досвіду в процесі набуття психологічних знань виявилася такою, що несе подвійну інформацію і може слугувати як ресурсом професійного становлення студентів, так і обмежуючою щодо професійного розвитку.

5. Дослідження показало, що формування психологічної культури як населення (користувачів психологічних послуг), так і самих фахівців в сфері практичної психології буде формувати реалістичне ставлення до професії психолога, як такої, що можна набути в процесі навчання і опанувати через

систему вправлення в конкретних практичних навичках. Наявні програми професійної підтримки надають достатньо простору для набуття професійної компетенції.

6. Були окреслені перспективи розбудови системи підготовки дорослих людей, які бажають отримати професію психолога. Діалогічні методи роботи під час професійного навчання виявилися такими, які передають суть професійної компетенції і можуть слугувати зразком для формування аналогічного навичка у студентів.

Література

1. Алексеевич В. Профессиональное самоопределение субъектов: акмеологический подход / В. Алексеевич. – М.: РАГС, 2004. – 122 с.
2. Занюк С. Психология мотивации./ С. Занюк. – К.:Эльга-Н; Ника-Центр, 2002. – 352 с.
3. Кадикова Т.А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів-психологів: автореферат здобувача канд. психол. наук: 19.00.05/Одеський національний університет ім. І.І.Мечнікова – Одеса, 2002. – 18 с.
4. Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. 16-17 травня 2002 р. – К.:Ніка-Центр, 2002. – 129 с.